

ENSAR VAKFI
Marmara Bölge Başkanlığı

Dünden Bugüne İslâm Dünyasında
Zihniyet Değişiklikleri
ve
Çağdaşlaşma Problemleri
Sempozyumu

16-17 Haziran 1990
BURSA

MÜSLÜMANLARIN DÜNYA'YA BAKIŞLARINDA
HADİS DİYE UYDURULMUŞ SÖZLERİN ETKİSİ
Dr. Akif KÖTEN*

Zaman ve mekandan münezzehtir olan Allah Teâlâ, "halife"si seçtiği insanoğlunu dünya (arz) denilen bir mekanda yaratmış(1) ve ruhlar aleminde kendisinden aldığı misakı(2) yerine getirmesi için beşerî idrakine yaklaştıracak sunduğu bu alemin(3), emrine âmade kılmıştır. Artık dünya insan için, hayatını geçireceği, çeşitli sınavlardan geçirilerek iyi davranışlar sahibi olup olmadığının anlaşılacağı(4) bir alem, insan da Allah adına onu idare edecek bir vekildir.

Hiç bir şeyi gereksiz yaratmayan Cenâb-ı Allah, yaratıkları içinde yegâne muhatap kabul ettiği insanoğluna dünyada nasıl bir yol izlemesi gerektiğini, yine kendileri arasından seçtiği Peygamberleri vasıtasıyla öğretmiş, geçici olan bu dünya hayatından sonra ebedî bir hayatın olduğunu, bu dünyadaki davranışlarına göre insanların âhirette mükâfat veya ceza göreceklərini sık sık ikaz etmiştir.

Allah Teâlâ, Hz. Âdem'den itibaren gönderdiği peygamberleri vasıtasıyla insanlara ilettiği bütün dinlerde, âhiret hayatına hazırlanırken dünyadan nasıl yararlanacaklarını(5) onlara öğretmiştir. Her ne zaman insanlar bu dengeyi bozmuşlar, hak yoldan ayrılmışlarsa, yeni yeni peygamberler gönderilmek suretiyle bu dengeler yeniden insanlığa öğretilmiştir.

En son ilâhî dinlerden yahudilikte bu dengenin dünya yönünde, hıristiyanlıkta ise, âhiret yönünde bozulduğu bilinmektedir. Bu dinler, dünya-âhiret dengesini koruyamaz hale geldiği için, en son din olarak İslâm insanlığa sunulmuştur. İslâm'ın gerçekleştirdiği bu dengenin de zaman zaman bazı tehlikelerle karşı karşıya kaldığı bir vakıdır. Bazı müslümanların din anla-

(*) U.Ü. İlahiyat Fakültesi.

(1) Bakara, 2/30.

(2) Arâf, 7/172.

(3) İbnü'l-Menzûr, Lisânu'l-Arab, C.XIV, s.273, (Dünuv'dan isim).

(4) Mülk, 67/2.

(5) Kasas, 28/77.

dünya-âhîret dengesinin bozulmasına sebep olan bu faktörler, İslâm'ın kendi bünyesinden değil, hariçten bünyeye nüfuz etmeye çalışan unsurlardan kaynaklanmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri de, hadis diye uydurulmuş sözlerdir.

I- İSLÂM DİNİNDE DÜNYA- ÂHİRET DENGESİ

İnsanın hayatı, ana rahmi, dünya ve âhîret olmak üzere birbirinin devamı olan üç safhadan oluşmakta, bir öncekinde kazanılan hasletler sonrakinde devam etmektedir. Böylece, birinci ikincinin, ikinci ise üçüncünün hazırlıklarının yapıldığı bir alem olmaktadır. Bunların birinci ve ikincisi geçici, üçüncüsü ise sonsuzdur. İnsan hayatının bu üç safhası arasındaki devamlılığın zarûrî bir neticesi de, aralarında olması gereken uyumdur. Dünya hayatında lazım olan şeyleri, görme, işitme, düşünme.. gibi hassaları ana karında kazanan insan, âhîret yurdunun hazırlığını da dünyadaki hayatında yapmak durumundadır. İnsan, âhîretin hazırlığını yaparken dünya nimetlerinden de yeterince yararlanmalıdır:

"Allah'ın sana verdiği (dünya nimetleri) ile âhîret yurdunu elde etmeye çalış; ama dünyadan da nasibini unutma!"(6).

"Kadınlardan, oğullardan, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşten, salma atlardan, sağlam hayvanlardan ve ekinlerden gelen zevklere düşkünlük ve bağıllık insanlar için bezenip süslendi. Bunlar, dünya hayatının metaıdır. Nihayet varılacak güzel yer, Allah'ın huzurudur"(7).

Bu ayet-i kerimeler, insan için yaratılan bazı dünyevî nimetlerden bahsetmekte ve ölçüyü kaçırmamak şartıyla bunlardan istifadeyi emir ve tavsiye etmekte, fakat en güzel nimetlerin âhîrette olacağı da vurgulanmaktadır.

Kur'an'da, namaz, oruç, hac..... gibi farz olan ibadetlerin hemen yanında dünya nimetlerini elde etmekten bahsedilmekte, âhîrete yönelik olan ibadetlerle dünyevî hayatın içiçe ve birlikte götürülmesi vurgulanmaktadır.

Esasen İslâm'da dünya-âhîret (din) ayırımı yoktur. Bunlar adeta içiçe, birlikte varlığını sürdürmektedir. Mahzâ bir ibadet olan, ibadet olduğu için de, dünya ile pek alâkası olmaması gereken namaz hakkında Cenab-ı Allah, "Şüphesiz ki namaz, (insanı) hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar"(8), buyurmaktadır. Dîni (âhîrete yönelik) bir ibadet olan namazın neticeleri âhîrette görülmek gerekirken, bazı neticeleri bu dünyada da tezahür etmektedir. Çünkü hayasızlık ve kötülük bu dünyada olan, âhîrette varlığı düşünüle-

(6) Kasas, 28/77.

(7) Âl-i İmran, 3/14.

(8) Ankebût, 29/45.

yen şeylerdir.

Yaratılış gayesi, Allah'ı tanımak, O'na ibadet etmek (kulluk yapmak) olan insan (9), bazı farz ibadetlerini yaptıktan sonra dünya nimetlerinden yararlanmaya yönlendirilmektedir;

"Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrılınca, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış-verişi bırakın. Eğer bilerseniz elbette bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz bitince yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan (dünyevî nimetlerden) isteyin. Allah'ı çok zikredin, umulur ki (ancak böyle) kurtuluşa ersiniz" (10).

"Hac ibadetlerinizi bitirince, babalarınıza seslendiğiniz gibi, yahut ondan daha yüksek bir sesle Allah'ı anın. İnsanlardan öyleleri var ki, -Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver-, derler. Böyle isteyenlerin âhiretten hiç bir nasibi yoktur. Onlardan bir kısmı da,

-Ey Rabbimiz! Bize dünyada bir iyilik, âhirette de bir iyilik ver. Bizi ateş azabından koru.-, derler. İşte onlar için, kazandıklarından (âhirette) bir nasib vardır. Şüphesiz Allah'ın hesaba çekmesi sür'atlidir"(11).

Zekât tamamen, dünyevî nimetlerin Allah rızası için muhtaçlarla bölüşülmesi şeklinde bir ibadet, oruç ise, bazı dünyevî hallere (hastalık, yolculuk...gibi) bağlı olarak ifa edilen bir farizadır.

Bütün bu prensipler, farzlar da dahil olmak üzere ibadetlerin dünyevî hayatla sıkı bir ilişkisinin olduğunu, ibâdetle dünyevî hayatın içiçe yürütülmesi gerektiğini, esas maksat âhiret yurdunu kazanmak olmakla birlikte dünya nimetlerinden insanoğlunun yararlanması gerektiğini, çünkü buna ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

II- HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDA DÜNYA-ÂHİRET DENGESİ

Peygamberimiz'in (s.a.s) hayatına baktığımızda da, bu dengeyi (dünyevî nimetlerden istifade ve ibadet) en güzel bir şekilde görmekteyiz. Hz. Peygamber'in gece ibadetini öğrenen üç sahabe, geçmiş-gelecek bütün günahları affedilmiş olan Rasûlullah'ın (s.a.s) ibadeti karşısında kendi yaptıklarını az görmüşler, bunlardan biri gece boyu namaz kılmaya, diğeri her gün oruç tutmaya, üçüncüsü de hiç evlenmemeye söz vermişlerdi. Durumu öğrenince Hz. peygamber onlara: "Ben sizin Allah'tan en çok korkan ve sakınanınızım. Lakin ben, hem oruç tutar, hem tutmam. Hem namaz kılar, hem de

(9) Zâriyât, 51/56

(10) Cum'a, 62/9-10.

(11) Bakara, 2/200-202.

(12) Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, Nikâh, 1; Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, Nikâh, 5.

uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir" (12) demiştir.

Peygamberimiz'in "SÜNNETİM" dediği sadece ibadetleri değil, dünyevî bu nimetlerden de istifade etmesi, yani ibadetle dünya hayatını birlikte devam ettirmesidir.

Diğer taraftan Hz. Peygamber, sadece tebliğ ve dînî tanzimle kalmaz, ailesinin dünyevî ihtiyaçlarını bizzat kendisi karşılar, seferde ve hazardsa, savaşta ve barışta, müslümanların fert ve cemiyet (devlet) seviyesindeki bütün dünyevî işlerini yürüttü. Peygamberlik görevi yanında O'nun (s.a.s) devlet başkanlığı, ordu komutanlığı, hakimlik, arabuluculuk... gibi dünyevî görevleri de hiç aksatmadan birlikte yürüttüğünü görmekteyiz.

Bazılarının yanlış değerlendirdiği meşhur hurma aşılama meselesi(13) ne bakarak Hz. Peygamber'in dünya işleriyle ilgilenmeyi terkettiğini söylemek doğru değildir. Teknik ve tecrübeye dayanan bir konu olduğu için Rasûlullah (s.a.s) işi bilenlere bırakmış, fakat bu tür tecrübeleri kendisi de bizzat denemiştir. İslâm'da din-dünya ayrımını sadece bu tür teknik meselelerde dir.

III- DÜNYA-ÂHİRET DENGESİNİN BOZULMASINDA HADİS DİYE UYDURULMUŞ SÖZLERİN ROLÜ

Kur'an ve sünnetin hassasiyetle kurduğu bu denge, İslâm tarihi boyunca bazı tehlikelere maruz kalmış, zaman zaman da dünya veya âhîret yönünde bozulmuştur. Hicrî birinci asır ortalarında zuhur eden çeşitli fitne olaylarıyla başlayan hadis uydurma faaliyetlerinin buna etkisi olduğu kanaatindeyiz. Bilhassa, uydurmacılar arasında büyük yer tutan zındıklar ile halkı hayırlı işlere yöneltmek için hadis uydurmayı caiz gören bazı zahidlerin bu konuda büyük zararları dokunmuştur (14).

a- Zındıklar

Hz. Peygamber daha hayatta iken İran ve Bizans gibi devrinin iki süper gücü ile karşılaşan müslümanlar, kısa bir zaman sonra Hz. Ömer devrinde İran'ın tamamı ve Kafkas'lara kadar Doğu Anadolu'nun fethedilmesiyle yeni yeni din ve kültürlerle karşılaştılar. Yeni fethedilen yerlerdeki halkın pek çoğu müslüman oldu. Bunların hepsinin yeni kabul ettikleri dini tam benimzediklerini ve eski inançlarını tamamen terk ettiklerini söylemek mümkün de-

(13) Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 162.

(14) Kandemir, M. Yaşar, Mevzu Hadisler, Ankara 1975, s.50-60.

ğildir. Diğer taraftan, ülkelerini fetheden ve kendilerine hükmeden müslümanlara büyük bir kin ve düşmanlık duyan bu din mensupları, bilhassa İran'daki Zerdüştlük ve Maniheizm'e mensup olanlar(15), İslâm'ı cepheden yakamayacaklarını anlayınca, müslümanlığı kabul etmiş görünerek bazan bir şii, bazan zahid ve sûfi, bazan da bilgili bir İslâm âlimi ve hakîmi..(16) gibi kisvelerle müslümanların arasına girmiş ve İslâm'ı içinden yıkmak için pek çok gayret sarfetmişlerdir. İslâmî literatürde zındık diye bilinen bu tür kişiler Kur'an üzerinde tahrifat yapamayacaklarını anlayınca, faaliyetlerini hadislere yöneltmişlerdir.

Uydurdukları hadislerle müslümanların inanç ve ibadetlerini ifsat etmeyi, İslâm'ı gülünç duruma düşürerek alay etmeyi, halkın kalbinde din hakkında bir takım şüpheler uyandırarak İslâm'ı ve müslümanları zayıf düşürmeyi hedefleyen zındıklar(17), gerek âlimler, gerekse idareciler tarafından takip edilmiş, zararları önlenmeye çalışılmıştır. Fakat bunların müslümanların dinî telakkilerine, bu arada, dünyaya bakışlarına hiç bir menfî etkileri olmadığını da söylemek mümkün değildir. Meselâ, büyük zındıklardan Abdülkerim İbnü Ebi'l-Avcâ, bu faaliyetlerinden dolayı Basra emiri Muhammed b. Süleyman tarafından idam edilirken, helâli haram, haramı helâl göstermek için dört bin hadis uydurduğunu itiraf etmiştir(18).

Zındıkların uydurmaları, bilhassa cahil halk üzerinde etkili olmuştur. Dünyanın değersizliği, dünyevî meselelerin lüzumsuzluğu, muayyen gün ve gecelerde belirli şekillerde yapılan ibadetlere cennette verilecek sınırsız mükâfatlar gibi uydurmalar, bazı müslümanların dünyaya soğuk bakmalarına ve bazı dünyevî değerlerden (çalışmak, kazanmak, gayret, girişimcilik, keşfedicilik..gibi) uzaklaşmasına sebep olmuştur. Meselâ, "Allah, az rızka rıza gösterenin, amelinin azlığına rıza gösterir" (19), "Fakr, benim öğüncümdür ve onunla öğünürüm"(20) uydurmalarını buna örnek verebiliriz.

Zındıkların hadislerle oynamaları, yahudi ve hıristiyanların Kitap üzerinde oynamalarına benzer(21). Kitaplarını değiştirmek suretiyle dinlerinin aslını bozan Yahudi ve Hıristiyanlar, zamanla, dinin toplum üzerindeki etkisinin kalkmasına sebep olmuşlardır. Bilhassa Hıristiyanlık, Kudüs'ten Roma'ya intikal edip putperest Greko-Romen kültürün etkisi altına girince, safiyetini ve toplum üzerindeki dünyevî etkisini yitirmiştir. Dünyadan soyutla-

(15) İslâm Ansiklopedisi, Zındık Maddesi.

(16) Kandemir, a.g.e., 52.

(17) Kandemir, a.g.e., 51-52.

(18) Zehebî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, Mîzânu'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl, Tah:Ali Muhammed el-Bicâvî, 1382/1963, II, 644.

(19) el-Fettenî, Muhammed Tâhir b. Ali el-Hindî, Tezkiretü'l-Mevzûât, ILBsk, Beyrut 1399, s.178.

(20) el-Fettenî, a.g.e., s.178; Aliyyu'l-Kârî, el-Mevzûâtü'l-Kübrâ, Dersaadet, tsz, s.57.

(21) Kandemir, a.g.e., 55.

nan bir din, zamanla hayattan da soyutlanır. Batı'da ortaya çıkan laisizm ve sekülerizm'in böyle bir din ortamında vücut bulduğunu hatırlatmakta fayda vardır(22).

Hıristiyanlığın başına gelen bu hal, yani dinin dünyadan dışlanması, zındıkların şuurdu, bazı müslümanların da şuursuz hareketleri ile İslâm'ın başına da getirilmek istenmiştir. Nitekim, Doğu Blokunun çözülmesiyle rakipsiz kalan batı da, günümüzde İslâm'a böyle bir hüviyet kazandırmak için gayret göstermektedir.

b- Zâhidler

Hadis uydurma sebeplerinden biri de, İslâm dinine hizmet etme arzusu-
dur(23). Dinin emir ve yasaklarından uzaklaşanları hayra ve iyi amellere teş-
vik etmek, kötülüklerden sakındırmak için bazı cahil gayretkeşler hadis uy-
durmuşlardır. Bunlar, bazı nafil ibadetleri yapanların ölçsüz uhrevî mükafa-
faatlara, bazı haramları işleyenlerin de, yine ölçsüz uhrevî cezalara çarptırıl-
acaklarını uydurmalarında hadis diye dile getirmişlerdir. Gerçek İslâmî
zühd ve tasavvuf hareketinden uzak olan böyle kişilerin uydurmaları arasın-
da ibadeti teşvik için dünyayı ve nimetlerini kötileyen, dünyevî nimetlerden
tamamen uzaklaşmayı teşvik eden, dünyayı ve dünyevî hayatı İslâm'ın ger-
çek değerlendirmelerinden uzak bir şekilde ele alan...ifadeler vardır. "Dün-
yadan sakının, çünkü Harut ve Marut'tan daha büyüycidir" (24) uydurma-
sını buna örnek verebiliriz.

Halkı ibadete teşvik arzusuyla uydurulan hadislerin önemli bir kısmı da
Kur'an okumanın faziletleriyle ilgilidir. Bu konuda uzunca bir hadis de uy-
duran Meysere b. Abdi Rabbih, böyle rivayetleri nereden bulduğu sorulun-
ca, halkı teşvik için kendisinin uydurduğunu söylemiştir (25). Böyle uydur-
malarda tavsiye edilen Kur'an okuma şekli, müslümanları, ilâhi kitabı anla-
mak ve hayatlarında uygulamaktan alıkoymuş, Kur'an'ı bu dünyaya ve orada
yaşayanlara hitap eder olmaktan çıkarmış, O'nu, mükafaatı âhirette alınacak,
tılsımlı, mukaddes bir metin, âdetâ ÂHİRET KİTABI haline getirmiştir. Bu
anlayış, sünnetin öğrenilmesi ve uygulanmasında da kendini göstermiştir.
Velhasıl, daha başka faktörlerin yanında hadis diye uydurulmuş sözler,
Kur'an ve sünnetin sadece teberrüken ve sevap için okunan birer kitap haline
gelmesine, bu da müslümanların, İslâm'ın ana kaynağı olan nasslardan uzak-

(22) Attâs, S.Nakib, Modern Çağ ve İslâmî Düşünüşün Problemleri, Ter: Mahmud Erol Kılıç, İstan-
bul 1989, s.46-50.

(23)Kandemir, a.g.e., 56-60.

(24) el-Fettenî, a.g.e., 173.

(25) Zehebî, mîzân, IV, 230.

laşmasına, maddeten ve mânen geri kalmasına sebep olmuştur. Müslümanlar, değişen hayatın dinî çözüm yollarını nasslardan yararlanarak çözer hale gelemeyince, problemler onların etrafını sarmış ve olayların gerisinde kalmışlardır.

IV- NETİCE

Bu tür uydurmaların menfi veya müsbet etkisinde kalan müslümanlarda iki yanlış dinî telakki meydana gelmiştir:

1) FANATİZM: Ölçüsüz ifadelerle dolu bu tür uydurmaları nass kabul edenler, büyük bir dinî cehalete düşmüş, İslâm adına din ve dünyayı yanlış telakki ederek katı bir bağnazlığa saplanmışlardır. Bunların durumunu, Tevrat'ı tahrif ederek sapıtan, çeşitli uydurma doğmalara saplanan fanatik yahudilere benzetebiliriz. Bu kesimde var olan din sevgisi cehaletle birleşince, taassuba dönüşmüş, bu taassup da İslâm'ın dünyaya bakış açısını daraltmış ve yanıltmıştır. Bugün de bunların izini görmek mümkündür.

2- DİNDEN UZAKLAŞMA: Bu tür uydurmaları dinin aslından zanneden bir kesim de, dinden uzaklaşmış, bu haliyle dinin dünyevî meseleleri çözemeyeceği kanaatine varmıştır. Bunların durumu da, dinî dünyadan dışlayan hıristiyanların durumuna benzer.

Günümüzde de müslümanlık, sözü edilen iki tip müslümanla karşı karşıyadır. Biri, her şeyin çözümünü dünyayı dışlayan bir din anlayışında görür, diğeri ise, dinin dışlandığı dünyada sadece akıl ve tecrübe ile meselelerin çözüleceğine inanır. İfrat ve tefritten hali olmayan bu iki görüşün İslâm'dan kaynaklanmadığı ne kadar açıksa, bunların teşekkülünde bazı hadis diye uydurulmuş sözlerin az veya çok etkisinin olduğu da bir vakıdır.

Bugün müslümanların dünyevî problemlerini çözebilmeleri, bazı kesimlerdeki dinî bilgi yanlışlarını düzeltmelerine ve kitap ile sünnetten kaynaklanan doğru bilgileri toplumun her kesimine yaymalarına bağlıdır. Zamanımızda İslâm toplumlarının karşı karşıya buldukları problemlerin çözümü de, İslâm'ın özündeki din-dünya ilişkisinin ilmî çalışmalarla ortaya konulması ve bunun müslümanlarca hayata geçirilmesiyle mümkün olacağına inanıyoruz.